

Mojca Pajnik, Simona Zavratnik

Uvodnik v tematski blok / Introduction to the thematic cluster

DRUŽBENA GIBANJA IN ALTERNATIVNA POLITIKA: VSTAJE V SLOVENIJI 2012–2013

Pričujoča številka *Družboslovnih razprav* (DR) se z različnih gledišč ukvarja z analizami vstaj v Sloveniji v obdobju 2012–2013, ki so s pričetkom v Mariboru jeseni 2012 ob množični udeležbi potekale v številnih mestih po Sloveniji, združevale pa so protestnice in protestnike, ki so izražali nezadovoljstvo z lokalnimi in nacionalnimi oblastmi ter koruptivnostjo političnih in gospodarskih elit, odgovornih za slabo stanje in odnose v državi ter širše. Najbolj množični protesti v Sloveniji po letu 1991 so v lokalnih slovenskih prostorih na ulicah združili izjemno raznolikost vstajniških skupin, iniciativ, gibanj, posameznic in posameznikov v množstvo glasov, ki je odločno odgovorilo na globalno krizo neoliberalizma, predvsem na vsiljene varčevalne ukrepe in splošno krizo predstavniškega političnega sistema.

Napisanih je bilo kar nekaj analiz vstajniškega dogajanja v lokalnem slovenskem okolju (Zavratnik in Kurnik 2013; Kirn 2014; Toplak 2013; Pavlišič 2013; Trček 2013; Vežjak 2012; Tomanič Trivundža 2015), ki ponujajo oprijemljiva izhodišča in možnost nadgrajevanja v okviru aktualnega tematskega bloka. V ospredju našega raziskovalnega zanimanja so poskusi razumevanja razlogov za vstaje, vključno s strategijami delegitimizacije, nasiljem in policijsko represijo, ki so pogosto sprožale povode za nove proteste (Kirn 2014). Vsebine, zbrane v številki, vključujejo analize delovanja različnih akterjev, obravnavo specifik in razlik med gibanji ter pomen gibanjskega delovanja, kot tudi tematizacijo vstaj z opomenjanjem vloge informacijskih in komunikacijskih tehnologij. Avtorice in avtorji, ki v polje preučevanja vstopajo z različnimi epistemologijami na križiščih sociologije, komunikologije in politične filozofije, poskušajo razumeti vstajniško obdobje skozi analizo dinamike delovanja različnih akterjev, kot tudi prek pojmovanja »nove« politike, ki jo generirajo gibanja. Ena od izpostavljenih tez je, da vstajniškega delovanja ne predstavljajo zgolj konfrontacije s strukturami etablirane politike, ampak da gibanjsko delovanje poskuša kreirati alternative (utopije) skozi kritični premislek aktualne socialno-politično-ekonomske transformacije družb, ki poteka v smeri poglobljanja globalnih neenakosti (della Porta 2015).

Ob razlikah v pristopih k analizi vstaj je člankom skupno razumevanje gibanjskega delovanja kot manifestacije državljanstva, ne statusno oziroma pravno-formalno zamejenega, ampak državljanstva kot *praxis*, kot manifestacijo javnosti (Habermas 1963/1972),

protijavnost (Negt in Kluge, 1972/1993) alternativnih protijavnosti (Fraser 1992/2006; Warner 2002) oziroma nove politike (Rancière 2010). Nekateri pri obravnavi delovanja novodobnih gibanj v globalni perspektivi iščejo vzporednice s civilnodružbenim delovanjem izpred desetletij (Cohen in Arato 1994), drugi nasprotno trdijo, da potrebujemo nove epistemologije za razumevanje aktualnega delovanja gibanj (Rancière 2010). Ne glede na konceptualne razlike ta tematska številka vstaje v Sloveniji vsekakor razume v širšem kontekstu delovanja novih družbenih gibanj v globalni perspektivi postseattelskega obdobja (della Porta 2015; Tarrow 2005).

Besedila so nastala v okviru projekta *Digitalno državljanstvo* (ARRS 2013–2016), ki izhaja iz normativnega razumevanja državljanstva kot delovanja, participacije državljanek in državljanov v javni sferi.¹ Analiza vstajniškega obdobja v Sloveniji v pričujoči tematski številki je poskus izostritve razumevanja državljanstva kot političnega delovanja, ki predpostavlja – ne zgolj vključuje in dodaja – participacijo državljanek in državljanov v javni sferi. Avtorice in avtorji se analiz razlik in podobnosti med akterji v času vstaj, motivacij za politično emancipacijo, medijskega aktivizma in prijemov delegitimizacije s strani oblasti lotevajo z različnih teoretičnih izhodišč, medtem ko vsi črpajo iz skupnega empiričnega gradiva. Slednje, tj. pridobiti izvirne empirične evidence s strani večine aktivnih ali vsaj večine vidnejših akterjev vstajniškega obdobja v polju aktivističnega delovanja, je bilo eno pomembnih torišč projekta.

Podatke smo na terenu zbrali z uporabo kvalitativnih metod poglobljenih polstrukturiranih intervjujev in fokusnih skupin. Osredotočili smo se na tri tematske sklope: a) specifične gibanj, delovanja in mreženja, b) refleksijo vstaj, c) vlogo medijev in komuniciranja; pri tem so nas v kontekstu analize kolektivnega delovanja zanimale zlasti subjektivne izkušnje, interpretacije in pomeni, ki jih agensi pripisejo izkušnji vstaj. Z akterji in akterkami gibanj, ki so bili aktivni v času vstaj, smo opravili štirinajst (14) fokusnih skupin in pet (5) intervjujev. Intervjuvali smo 46 oseb iz devetnajstih (19) gibanj.

Pri naboru sogovornikov smo izhajali iz vidnejših aktivnosti iniciativ v vstajniškem času, pri čemer smo raziskovalci in raziskovalke – nekateri tudi sami vpeti v vstajniško gibanje – znanje in informacije črpali tako s terena kot s spremljanjem izjav in drugih aktivnosti vstajniških skupin na družbenih omrežjih, v medijih ter na terenu med vstajami. K intervjujem smo povabili vse vidnejše iniciative, ki so delovale v Mariboru in Ljubljani, prav tako smo skušali vključiti akterje iz drugih okolij. Z večino od predvidenih akterjev smo opravili poglobljene intervjuje, vendar pa v vzorcu umanjajo tri po naši oceni vidnejše iniciative, ena iz Maribora in dve iz Ljubljane, ki se za sodelovanje pri pogovorih niso odločile. Ker gre za pomembne akterje vstajniškega obdobja, smo skušali njihovo delovanje vključiti v analizo prek drugih razpoložljivih podatkov.

Nekatera od teh gibanj so obstajala že prej in so v vstaje vstopila z lastno agendo in kontinuiteto delovanja: Anarhistična fronta Posavje (AFP), Gibanje za dostojno delo in

1. Podrobneje o projektu *Digitalno državljanstvo* glej: <http://www.digitalnodrzavljanstvo.si/> (8. 8. 2016). Projektno raziskovanje je potekalo v konzorciju treh partnerskih institucij: Mirovnega inštituta, Znanstveno-raziskovalnega Središča Univerze na Primorskem in Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

socialno družbo, Iskra, Združenje Koordinacijski odbor kulture Slovenije (KOKS), Stranka za ekososializem, Društvo gibanje za trajnostni razvoj Slovenije (TRS) in Kino Udarnik. Druga gibanja so nastala v t. i. vstajniškem času konec leta 2012 z idejo delovati v vstajah in/ali jih spodbujati: Vseslovenska ljudska vstaja (VLV), Protestival, Mreža za neposredno demokracijo + Aktivni državljan + Neposredna demokracija zdaj! (MND), Iniciativa mestni zbor (IMZ), Danes je nov dan (DND), Vstajniške socialne delavke (VSD), Odbor za pravično in solidarno družbo. Analiza vključuje tudi gibanja, katerih nastanek so v letu 2013 neposredno spodbudile vstaje – Puntarji, Nič brez nas žensk, FemA, Svoboda vstajnikom – kot tudi akterje, ki so se formirali neposredno po vstajah z namenom delovati kot politične stranke, tj. Iniciativa za demokratični socializem (IDS) in Solidarnost.² Zaradi horizontalne, fluidne in heterogene narave intervjuvanih realnosti naracije ne odražajo nujno splošnega stališča gibanj – kar so izpostavili intervjuvanci in intervjuvanke –, kljub temu pa odražajo prevladujoča prepričanja o realnostih, naslovljenih v intervjujih.

Terensko delo je potekalo med marcem in septembrom 2015. Najkrajši pogovor je trajal 52, najdaljša fokusna skupina pa 175 minut. Besedila v tej številki na različne načine in z različnimi vsebinskimi poudarki vključujejo zbrano gradivo, pri čemer smo poenotili sklicevanje na naracije: pri navajanju izjav zagotavljamo imensko in spolno anonimnost ter se tako sklicujemo na posamičnega intervjuvanca oz. posamično intervjuvanko.

Pred kratkim orisom temeljnih poudarkov in tez zbranih besedil velja omeniti, da se pozicije članov in članic raziskovalne skupine odražajo tudi skozi naše lastne vpetosti v aktivno državljansko politično delovanje, ki nas je – nekatere bolj, druge manj – v času vstaj pozicioniralo znotraj gabaritov »jezne ulice«; v polje, kjer so se kreirali nasprotovanja aktualni ter možnosti in zahteve po drugačnih politikah.

Prispevek Simone Zavratnik in Iztoka Šorija vstajniško obdobje v Sloveniji, zlasti vstaje v Mariboru, umesti v širša globalna družbena gibanja, ki jim je skupna kritika prevladujočih politik neenakosti in prijemov »zategovanja pasu«, ki so značilni za antipolitiko »neoliberalnega kapitalizma«. Članek prinaša analizo vstajniških procesov, ki so združevali »jezne ulice« in delovanje različnih gibanj, z vpogledom v nastajanja, postajanja in ugašanja posamičnih protestnih ciklov. Avtorica in avtor se osredotočata na strategije delegitimizacije vstaj, kot je na primer predstavljanje vstaj kot oblike huliganstva, in pasivizacije akterjev s strani etabliranih nosilcev moči. Strategije delegitimizacije in kriminalizacije obravnavata kot zdrs v družbo nadzora, v kateri se krepi vloga represivnega državnega aparata. Nazoren primer iz postvstajniškega obdobja je kriminalizacija meje, ki jo simbolizira v rezalno ograjo ograjena država.

Marko Ribač pri analizi vstaj izhaja iz socioloških teorij družbenih gibanj, teorije novih družbenih gibanj Clausa Offeja in avtorjev svetovno-sistemske analize, ki konceptualizirajo protisistemska gibanja. Na podlagi izpostavljenih teoretičnih izhodišč postavi tezo, da v času vstaj v Sloveniji ne moremo govoriti o homogeni civilni družbi niti o poenotenem vstajniškem gibanju. Empirični del je poskus razumevanja heterogenosti delovanja in

2. Nekatera od intervjuvanih gibanj (AFP, VSD, Puntarji, Iskra, IMZ, Svoboda vstajnikom) so bila aktivna tudi znotraj Antikapitalističnega bloka (AKB), ki je konec leta 2012 nastal za potrebe delovanja v vstajah in je združil različne avtonomne kolektive, pobude in posameznike/posameznice.

razlik med akterji na podlagi klasifikacije. Članek akterje razmeji v tri skupine: v skupino tistih, ki so bili politično aktivni v času dezintegracije Jugoslavije in nastanka slovenske države v letih 1980 in 1990, skupino »drugega vala novih družbenih gibanj« in tretjo skupino, ki jo koncipira kot protisistemska gibanja. Na podlagi razmejitev avtor zaključí, da je bil povod vstaj tudi tista točka, ki je omogočala blažitev notranjih konfliktov med skupinami.

V ospredju članka Lane Zdravković je premislek emancipatornega potenciala gibanj v najbolj množičnih vstajah v zgodovini samostojne Slovenije. Avtorica meni, da je ne glede na različne organizacijske oblike, čas nastanka ali številčnost gibanj za razumevanje vstaj ključna ideologija, ki je »poganjala« delovanja v času vstaj. Da bi razumela ideološko predpostavko, avtorica izhaja iz razumevanja politike, ki se odmakne od konceptualizacij, vezanih na državo in njene institucije, ter v ospredje postavi politiko kot emancipacijo. V tem kontekstu tematizira vstaje kot »omogočanje nemogočega«, ne kot zgolj »upiranje proti«, ampak kot »delovanje za«. Na tej podlagi članek tematizira antagonizme, ki so se vzpostavili med gibanji, pri čemer razmeji tiste, ki so znotraj paradigme »možnega«, kjer je politika razumljena kot vladavina, in tiste, ki delujejo v polju »nemožnega«, to je izumljanja prostorov politike, ki bi temeljili na radikalni enakosti onkraj boja za oblast.

Peter Sekloča in Mojca Pajnik diskutirata skupne točke, na katerih se gibanja generirajo v odnosu do etabrirane politike in množičnih medijev, ter odpreta vprašanja, kako domnevno demokratična mrežna struktura gibanj lahko gradi koalicijo za soočenje z dominantno močjo (oblasti in medijev). Možnost ohranjanja heterogenosti pozicij in identitet akterjev gibanj je tematizirana skozi razlikovanje med »kolektivnim« in »povezovalnim delovanjem«, kot ga konceptualizira sodobna teorija digitalnega državljanstva kot aktivizma in kateremu temelj predstavlja mrežna družba. V ospredju je preverjanje teze, da nekatere specifike povezovalnega delovanja, ki se formirajo na križišču komunikacijskih in organizacijskih praks, krepijo emancipacijo gibanj ter njihov potencial za kreiranje nove politike in novih, vzporednih načinov menjave.

V pričujoči številki DR podajamo refleksije izbranih tematik, pri čemer je bil naš namen odpreti specifične vidike vstajniškega obdobja in jih kontekstualizirati skozi pozicijo civilnodružbenih akterjev. Naš namen torej ni ambiciozna analiza makrodejavnikov družbenih uporov, čeprav skušamo širšo matrico globalnih uporov vsaj deloma nasloviti v nekaterih člankih. Želeli smo predvsem podati analizo, ki upošteva glasove tistih, ki so upore kreirali »od spodaj navzgor«, skozi bolj ali manj dolgoročno »uspešne« politične intervencije na ulici. Iz tega razloga v nekaterih člankih manj prostora namenjamo teoretskim refleksijam družbenih uporov in več empiričnim ugotovitvam terenske raziskave; slednje štejemo za pomemben prispevek projekta, zbrano gradivo pa skozi kontekstualizacije v besedilih v tej številki DR ponujamo v presojo bralcem in bralkam. Empirično gradivo predstavlja pomemben prispevek k vedenju o nekem obdobju uporov, ki ga danes deloma že naslavljamo z analitično distanco, poznejše analize pa bodo tudi skozi diahrono komparativno perspektivo gotovo opozorile še na kakšno spregledano specifiko vstajniškega obdobja 2012–2013. Avtorice in avtorji se seveda zavedamo, da smo izbrane dimenzije v besedilih prej odprli, kot jih zaprli, da številnih perspektiv iz različnih razlogov nismo uspeli nasloviti, obenem pa menimo, da pričujoči tematski blok prispeva k refleksijam obdobja

množičnih spontanih protestov, ki so bili v Sloveniji poimenovani »vstaje« in so na ulice pripeljali množico ljudi ter ustvarili pomemben potencial političnega delovanja, participacije državljanek in državljanov v javni sferi.

Literatura

- Cohen, Jean L., in Arato, Andrew (1992): *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Della Porta, Donatella (2015): *Social Movements in Times of Austerity: Bringing Capitalism Back Into Protest Analysis*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Fraser, Nancy (1992/2006): Transnacionaliziranje javne sfere. *Teorija in praksa*, 43 (1): 276–284.
- Habermas, Jürgen (1972): *Theorie und Praxis: Sozialphilosophische Studien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Kirn, Gal (2014): Slovenia's social uprising in the European crisis: Maribor as periphery from 1988 to 2012. *Stasis*, 2 (1): 106–129.
- Negt, Oskar, in Kluge, Alexander (1972/1993): *Public Sphere and Experience: toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Pavličič, Andrej (2013): Mediji ponovno gradijo legitimnost politike, ki so jo vstaje razgradile. *Medijska preža: bilten za opazovanje medijev*, junij 2013 (44–45): 4–5.
- Rancière, Jacques (2010): *Dissensus: On Politics and Aesthetics*. London: Bloomsbury/Continuum.
- Tarrow, Sidney (2005): *The New Transnational Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tomanič Trivundža, Ilija (2015): And the word was made flesh, and dwelt among us: On zombies, political protests and the transmodality of political metaphors. *Družboslovne razprave*, XXXI (80): 31–48.
- Toplak, Cirila (2013): Od jeznih protestov do trajnih družbenih sprememb. *Časopis za kritiko znanosti (tematska številka »Nesimo jih vun!«, Premisleki vstajništva)*, 40 (254): 21–28.
- Trček, Franc (2013): Ugasnimo Facebook – premislek o mariborski vstaji. *Časopis za kritiko znanosti (tematska številka »Nesimo jih vun!«, Premisleki vstajništva)*, 40 (254): 60–70.
- Vežjak, Boris (2012): Slovenija vstane. Uvodnik. *Dialogi*, 9 (12): 3–5. Dostopno prek: <http://www.aristej.si/slo/PDF/Dialogi%209%2012%20Uvodnik%20SLO.pdf> (1. 8. 2016).
- Warner, Michael (2002): *Publics and Counterpublics*. New York: Zone Books.
- Zavratnik, Simona, in Kurnik, Andrej (ur.) (2013): »Nesimo jih vun!« *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XL (254).